

דינא דמלכותא דינא חלק ב- חלות הדין בעם ישראל בממשלה נבחרת ע"י העם בלא סנהדרין ונביא

הקדמה ומיקוד

השבוע נמשיך ללמוד את על תוקפם ההלכתי של חוקי הכנסת ונעסוק בפרט בשאלות האם בשלטון יהודי שניתנה לו המצווה למנות מלך ישנו תוקף לדינא דמלכותא, והאם כאשר המחוקק אינו מלך יחיד כפי שנדרש לכאורה ביסוד דינא דמלכותא אלא כנסת נבחרת ע"י העם לחוקים שהיא מחוקקת ישנו תוקף הלכתי מכח דינא דמלכותא.

לימודנו השבוע מתחלק לחמישה חלקים (ע"פ כותרות המשנה המובאות בדפי המקורות)

חלק א: מצוות מינוי מלך בישראל ודרך מינויו- בחלק זה נלמד על מהות מצוות מינוי המלך בישראל וכיצד יש למנותו. בחלק זה ובחלק הבא ישנם סעיפים רבים מהרמב"ם במידת האפשר יש להשתדל לפתוח את הספרים וללמדם בעיון עם נושאי הכלים המרכזיים על הרמב"ם. מיקוד המקורות בחלק זה: יש ללמוד בעיון את דברי הרמב"ם (על דברי ספר החינוך ניתן לדלג)

חלק ב: מצוות המלך כלפי העם ומצוות העם כלפי המלך- בחלק זה נלמד מהם המצוות המוטלות על המלך וכן המצוות המוטלות על העם ביחס למלך. חלק זה והחלק הקודם מהווים הקדמה חשובה להבנת החלקים הבאים העוסקים ביחס בין חלקים אלו למצב בימינו. יש ללמוד בעיון את כל המקורות בחלק זה.

חלק ג: תוקף סמכותם של מנהיגי ישראל בהעדר מלך- בחלק זה נלמד מהו מקור הסמכות של המנהיגים בעם ישראל כאשר לא ניתן למנות מלך ע"פ הכללים שנלמדו בחלק א. מיקוד המקורות בחלק זה: יש ללמוד את דברי שו"ת משפט כהן (על דרשות הר"ן ניתן לדלג ובמידת האפשר כדאי ללמוד את התשובה בשו"ת משפט כהן כולל החלק שדולג במקורות שלפניכם)

חלק ד: מנהיג הנחשב כמלך כאשר לא ניתן למנות מלך בישראל- בחלק זה נלמד מהו מעמדם של מנהיגים אשר מסיבות שונות אין להם מעמד של מלך. מיקוד המקורות בחלק זה: יש ללמוד היטב את דברי התוספות ולהבין היטב את הנ"מ בין תירוציו השונים וכן ללמוד היטב את דברי הרב ישראלי ולהשוותם לדברי הרב קוק במשפט כהן המובאים בחלק הנ"ל (על הגמ' סנהדרין, ערוך לנר והרדב"ז ניתן לדלג)

חלק ה: האם לכנסת יש דין מלך בישראל- בחלק זה נלמד האם שייך דינא דמלכותא גם בקבוצה של אנשים שרק יחדיו מהווים את ההנהגה במדינה כדוגמת הכנסת והממשלה במדינת ישראל. במידת הצורך ניתן לדלג על כל חלק זה אך אם ניתן יש ללמוד את דברי הרב הדאיה (על דברי הרשב"א ניתן לדלג)

מצוות מינוי מלך בישראל ודרך מינויו

1. רמב"ם הלכות מלכים פרק א הלכות א- ג, ח

שלוש מצוות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ, למנות להם מלך שנאמר שום תשים עליך מלך, ולהכרית זרעו של עמלק שנאמר תמחה את זכר עמלק, ולבנות בית הבחירה שנאמר לשכנו תדרשו ובאת שמה.

מינוי מלך קודם למלחמת עמלק, שנאמר אותי שלח ה' למשחך למלך עתה לך והכיתה את עמלק, והכרתת זרע עמלק קודמת לבנין הבית, שנאמר ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מסביב מכל אויביו ויאמר המלך אל נתן הנביא אנכי יושב בבית ארזים וגו', מאחר שהקמת מלך מצווה למה לא רצה הקדוש ברוך הוא כששאלו מלך משמואל, לפי ששאלו בתרעומת, ולא שאלו לקיים המצווה אלא מפני שקצו בשמואל הנביא, שנאמר כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו וגו'.

אין מעמידין מלך בתחילה אלא על פי בית דין של שבעים זקנים ועל פי נביא, כיהושע שמינהו משה רבינו ובית דינו, וכשאלו ודוד שמינם שמואל הרמתי ובית דינו.

נביא שהעמיד מלך משאר שבטי ישראל, והיה אותו המלך הולך בדרך התורה והמצווה ונלחם מלחמות ה', הרי זה מלך וכל מצוות המלכות נוהגות בו, אף על פי שעיקר המלכות לדוד ויהיה מבניו מלך, שהרי אחיה השילוני העמיד ירבעם ואמר לו והיה אם שמוע תשמע את כל אשר אצרך ובניתי לך בית נאמן כאשר בנית לדוד וגו', ואמר לו אחיה ולבנו אתן שבט אחד למען היות ניר לדוד עבדי כל הימים לפני בירושלים.

2. ספר החינוך מצוה תצז

ואל תהרהר בני אחרי דברי לומר ואיך יחשוב אבי זאת המצווה מן הנהגות לדורות, והלא משנמשח דוד המלך נסתלקה זאת המצווה מישראל שלא יהיה להם למנות עוד מלך, כי דוד זרעו נשיאים עליהם לעד עד כי יבא שילה שיהיה מזרעו מלך לעולם במהרה בימינו. שענין המצווה אינו למנות מלך חדש לבד, אבל מענינה הוא כל מה שזכרנו, למנות מלך חדש אם תהיה סיבה שנצטרך לו, וגם כן להעמיד המלוכה ביד היורש, ולתת מוראו עלינו ונתנהג עמו בכל דבר כמצוה וכתורה הידועה, וזה באמת נוהג הוא לעולם.

מצוות המלך כלפי העם ומצוות העם כלפי המלך

3. רמב"ם הלכות מלכים פרק ב הלכות א

כבוד גדול נוהגין במלך, ומשימין לו אימה ויראה בלב כל אדם, שנאמר שום תשים שתהא אימתו עליך, אין רוכבין על סוסו, ואין יושבין על כסאו, ואין משתמשין בשרביטו, ולא בכתרו, ולא באחד מכל כלי תשמישיו, וכשהוא מת כולן נשרפין לפניו, וכן לא ישתמש בעבדיו ושפחותיו ושמשיו אלא מלך אחר, לפיכך אבישג היתה מותרת לשלמה ואסורה לאדוניה.

4. רמב"ם הלכות מלכים פרק ג הלכות א-ה, ח

בעת שישב המלך על כסא מלכותו, כותב לו ספר תורה לעצמו יתר על הספר שהניחו לו אבותיו, ומגיהו מספר העזרה על פי בית דין של שבעים ואחד, אם לא הניחו לו אבותיו או שנאבד כותב שני ספרי תורה, אחד מניחו בבית גזויו שהוא מצווה בו ככל אחד מישראל, והשני לא יזוז מלפניו, אלא בעת שיכנס לבית הכסא, או לבית המרחץ, או למקום שאין ראוי לקריאה, יוצא למלחמה והוא עמו, נכנס והוא עמו, יושב בדין והוא עמו, מיסב והוא כנגדו שנאמר והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו. לא ירבה לו נשים, מפי השמועה למדו שהוא לוקח עד שמונה עשרה נשים בין הנשים ופלגשים הכל שמונה עשרה, ואם הוסיף אחת ובעלה לוקח, ויש לו לגרש ולישא אחרת תחת זו שגירשו. +/השגת הראב"ד/ לא ירבה לו נשים וכו' עד הכל שמונה עשרה. א"א זה אי אפשר שהרי היו לדוד שש נשים ופלגשים כשאמר לו נתן הנביא ואוסיפה לך כהנה וכהנה נמצא י"ח חוץ מן הפלגשים הן. + ולא ירבה לו סוסים אלא כדי מרכבתו, אפילו סוס אחד פנוי להיות רץ לפניו כדרך שעושין שאר המלכים אסור, ואם הוסיף לוקח. ולא ירבה לו כסף וזהב להניח בגזויו ולהתגאות בו או להתנאות בו, אלא כדי שיתן לחיילותיו ולעבדיו ולשמשיו, וכל כסף וזהב שירבה לאוצר בית ה' ולהיות שם מוכן לצרכי הצבור ולמלחמותם הרי זה מצוה להרבותו, ואין אסור אלא להרבות לעצמו בבית גזויו שנאמר ולא ירבה לו, ואם הרבה לוקח.

המלך אסור לשתות דרך שכרות, שנאמר אל למלכים שתו יין, אלא יהיה עוסק בתורה ובצרכי ישראל ביום ובלילה, שנאמר והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו.

כל המורד במלך ישראל יש למלך רשות להרגו, אפילו גזר על אחד משאר העם שילך למקום פלוני ולא הלך או שלא יצא מביתו ויצא חייב מיתה, ואם רצה להרגו יהרג, שנאמר כל איש אשר ימרה את פיך, וכן כל המבזה את המלך או המחרפו יש למלך רשות להרגו, כשמעי בן גרא, ואין למלך רשות להרוג אלא בסייף בלבד, ויש לו לאסור ולהכות בשוטיין לכבודו, אבל לא יפקיר ממון ואם הפקיר הרי זה גזל.

5. רמב"ם הלכות מלכים פרק ד הלכות א-ו

רשות יש למלך ליתן מס על העם לצרכיו או לצורך המלחמות, וקוצב לו מכס ואסור להבריח מן המכס, שיש לו לגזור שכל מי שיגנוב המכס ילקח ממנו או יהרג שנאמר ואתם תהיו לו לעבדים, ולהלן הוא אומר יהיו לך למס ועבדוך, מכאן שנותן מס וקוצב מכס ודיניו בכל אלו הדברים וכיוצא בהן דין, שכל האמור בפרשת מלך מלך זוכה בו.

ושולח בכל גבול ישראל ולוקח מן העם הגבורים ואנשי חיל ועושה מהן חיל למרכבתו ובפרשיו ומעמיד מהן עומדים לפניו, ומעמיד מהן אנשים לרוץ לפניו, שנאמר ושם לו במרכבתו ופרשיו ורצו לפני מרכבתו, ולוקח מן היפים שבהם להיות שמשים ועומדים לפניו שנאמר ואת בחוריים הטובים יקח ועשה למלאכתו.

וכן לוקח מן בעלי האומניות כל מה שהוא צריך ועושין לו מלאכתו ונותן שכרן, ולוקח כל הבהמות והעבדים והשפחות למלאכתו ונותן שכרן או דמיהן, שנאמר ולחרוש חרישו ולקצור קצירו ולעשות כלי מלחמתו וכלי רכבו, ואת עבדיכם ואת שפחותיכם ואת בחוריים הטובים ואת חמוריים יקח ועשה למלאכתו.

וכן לוקח מכל גבול ישראל נשים ופלגשים, נשים בכתובה וקדושין, ופלגשים בלא כתובה ובלא קידושין אלא ביהוד בלבד קונה אותה ומותרת לו, אבל ההדיוט אסור בפילגש אלא באמה העבריה בלבד אחר ייעוד, ויש לו [רשות] לעשות הפילגשים שלוקח לארמונו טבחות ואופות ורקחות, שנאמר ואת בנותיכם יקח לרקחות ולטבחות ולאופות.

וכן כופה את הראויין להיות שרים וממנה אותם שרי אלפים ושרי חמשים, שנאמר ולשום לו שרי אלפים ושרי חמשים. ולוקח השדות והזיתים והכרמים לעבדיו כשילכו למלחמה ויפשטו על מקומות אלו אם אין להם מה יאכלו אלא משם, ונותן דמיהן, שנאמר ואת שדותיכם ואת כרמיכם וזיתיכם הטובים יקח ונתן לעבדיו.

תוקף סמכותם של מנהיגי ישראל בהעדר מלך

6. דרשות הר"ן הדרוש האחד עשר

נמצא שמינוי המלך שוה בישראל וביתר אומות שצריכים לסידור מדיני, ומינוי השופטים מיוחד וצריך יותר בישראל, וכמו שהזכיר עוד ואמר (דברים טז יח) ושפטו את העם משפט צדק, כלומר שמינוי השופטים ויכלתם, הוא שישפטו העם במשפטים צודקים אמיתיים בעצמם... ולפיכך אני סובר וראוי שיאמן, שכמו שהחוקים שאין להם מבוא כלל בתיקון הסידור המדיני, והם סיבה עצמית קרובה לחול השפעה אלהי, כן משפטי התורה יש להם מבוא גדול, וכאילו הם משותפים בין סיבת חול הענין האלהי באומתנו ותיקון ענין קיבוצנו. ואפשר שהם היו פונים יותר אל

הענין אשר הוא יותר נשגב במעלה, ממה שהם היו פונים לתיקון קיבוצנו, כי התיקון ההוא, המלך אשר נעמיד עלינו ישלים ענינו, אבל השופטים והסנהדרין היה תכליתם לשפוט העם במשפט אמיתי צודק בעצמו, שימשך ממנו הידבק ענין האלהי בנו, יושלם ממנו לגמרי סידור ענינו ההמוני או לא יושלם. ומפני זה אפשר שימצא בקצת משפטי ודיני האומות הנ"ל, מה שהוא יותר קרוב לתיקון הסידור המדיני, ממה שימצא בקצת משפטי התורה. ואין אנו חסרים בזה דבר, כי כל מה שיחסר מהתיקון הנזכר, היה משלימו המלך. אבל היתה לנו מעלה גדולה עליהם, כי מצד שהם צודקים בעצמם, רוצה לומר משפט התורה, כמו שאמר הכתוב ושפטו את העם משפט צדק, ימשך שידבק השפע האלהי בנו... ונמצא שמינוי השופטים היה לשפוט משפטי התורה בלבד, שהם צודקים בעצמם, כמו שאמר ושפטו את העם משפט צדק, ומינוי המלך היה להשלים תיקון סדר המדיני, וכל מה שהיה מצטרך לצורך השעה. וזה היה חטאם של ישראל בדבר המלוכה אשר שאלו, והוא ענין נתקשו בו הרבה מן הראשונים, כי אחרי שהיו מצווים להקים עליהם מלך, כמו שנאמר (דברים יז יד) כי תבא אל הארץ וגו' ואמרת אשימה עלי מלך, ואמרו רבותינו ז"ל (סנהדרין כ ב) שהיא אחת משלש מצות שנצטוו ישראל בכניסתן לארץ, אם כן מה פשעם ומה חטאתם כששאלוהו... אלא שישאל נטו בעת ההיא יותר לתיקון קיבוץ המדיני. ואילו שאלו להם מלך בסתם שיאמרו שימה לנו מלך, או שיבקשוהו לסיבת תיקון מלחמותיהם, לא ימצא להם בדבר הזה עון (אשר) [או] חטא, אבל מצוה, אך היה חטאתם באמרם שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים, שרצו שיהיו משפטיהם נמשכים מצד המלכות, לא מצד שופטי התורה. ויורה על זה מה שכתוב אחריו (שם ו) וירע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך לשפטנו, לא אמר כאשר אמרו תנה לנו מלך בלבד, כי לולי אמרו כן לא היה רע בעיניו, אבל מה שהוקשה לו, באשר אמרו לשפטנו. ומפני זה אמר ה' לשמואל לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלך עליהם (שם ז), כי הם בוחרים בתיקון ענינם הטבעי, משיחול בהם ענין האלהי.

7. שו"ת משפט כהן (עניני ארץ ישראל) סימן קמד סעיף טו

ומ"ש כת"ר, דאם מלחמות ממשפט המלוכה הן, איך נלחמו החשמונאים כנגד חיילות סוריא בלא מלך. הנה על המלחמה היסודית של החשמונאים, שהיתה ביחוד נגד השמד ושעת הגזירה של היונים, להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך, ע"ז אין מה לשאול כלל, שהרי גם על מצוה קלה יהרג וא"י, ואיך לא תהי רשות וגם חובה להתחזק במלחמה, כדי לבטל את כח השמד ולהעמיד את כללות הדת על תילה. ועל המלחמות הבאות אח"כ, שגם המלכים הכשרים שבהם נלחמו, אז הלא כבר היו מלכים מועמדים ע"פ הסכמת האומה. אמנם יש לדייק מלשון הרמב"ם בפ"א דמלכים הלכה ח', שכתב: נביא שהעמיד מלך משאר שבטי ישראל, והי' אותו המלך הולך בדרך התורה והמצוה ונלחם מלחמות ה', ה"ז מלך, וכל מצות המלכות נוהגת בו, שדוקא ע"פ נביא הוא דהוי מלך, ולא ע"פ הסכמת האומה בלא נביא, ובזמן החשמונאים כבר פסקה הנבואה מכבר, וכ"כ בהלכה ג' שם: אין מעמידין מלך בתחילה אלא ע"פ ב"ד של שבעים זקנים וע"פ נביא, דמשמע דתרווייהו בעינן ב"ד של שבעים זקנים וגם נביא. אלא שמדבריו כאן בהלכה ג' הי' אפשר לומר, דלכתחילה היא המצוה בכך, אבל אם העמידו ישראל מלך בלא נביא ג"כ הרי זה מלך לכל מצות המלכות. ובוזה הי' מקום לישב הסתירה מפ"ה דסנהדרין ה"א, שכתב אין מעמידין מלך אלא ע"פ ב"ד של שבעים ואחד, ולא הזכיר נביא, משום דבדיעבד ה"ז מלך, אבל בהלכה ח' דה' מלכים כאן, שכתב לשון בדיעבד: נביא שהעמיד, משמע דגם בדיעבד א"א להעמיד מלך בלא נביא, ואין לו דין מלך, וצריך לומר דבזמן שיש נביא בישראל גם בדיעבד אין מלך עומד בלא נביא, אבל כשאין נביא אז מעמידין ע"פ ב"ד הגדול. ואולי כונת הרמב"ם, דדוקא בזמן שעומד ג"כ מלך מבית דוד, אם העמיד נביא מלך אחר על חלק מישראל או רובו יש לו דין מלכות, וזה א"א בלא נביא, ומייתי המשל מירבעם שהעמידו אחיה השילוני, אע"פ שהי' רחבעם יושב על כסאו, ומן הדין מלך בן מלך א"צ משיחה, שהמלכות ירושה היא כמש"כ שם בפ"ב ה"ז, אבל כשיש עיכוב ואין עומד מלך מבית דוד, כשכבר נפסקה שלשלת הירושה מכמה דורות ע"י הגלות, ולא נתברר מי הוא הזוכה לשבת על הכסא, אז מעמידין גם בלא נביא אלא ע"פ ב"ד. + ע' זהר פקודי רנא: כד מלכי הו' בינייהו דישאלו ונביאים אסתלקו. + וזה הי' ענין מלכות בית חשמונאי. ומה שכתב הרמב"ן (בראשית מ"ט י'), שעשו שלא כראוי על אשר לא החזירו המלכות לבית דוד, בודאי הי' ראוי להשתדל בזה, ואם אולי היתה בזה העכבה, מצד המלכיות המושלות אז עליהם, הי' ראוי לדבריו עכ"פ למנע מלקבל מלכות לכתחילה. אבל מ"מ כשמנוהו ישראל בהסכמת סנהדרין, שראו ג"כ שיש צורך בדבר, ואולי ראו שבלא עזרתם של החשמונאים, שזכו לתפארת גדולה באומה, מצד מעשיהם הגדולים וקדושת חסידותם ותורתם המרובה, לא הי' אפשר להעמיד מלך מב"ד, ע"כ הסכימו גם הם על המינוי שלהם, ולא נחשב זה להסנהדרין לדבר שאינו ראוי, גם לדעת הרמב"ן, כ"א להחשמונאים עצמם, שהם היו יכולים להשתדל בדבר, ע"פ הסכמת האומה; ואי אפשר לדעת פרטי המצב אז, אע"פ שכתובים לפנינו רושמי דה"י, כמשכ"ל בשם הרמב"ם במו"נ, ע"ד ערך הידיעה של העבר מהדברים הנכתבים. וחוז' מזה נראים הדברים, שבזמן שאין מלך, כיון שמשפטי המלוכה הם ג"כ מה שנוגע למצב הכללי של האומה, חוזרים אלה הזכיות של המשפטים ליד האומה בכללה. וביחוד נראה שגם כל שופט שקם בישראל דין מלך יש לו, לענין כמה משפטי המלוכה, וביחוד למה שנוגע להנהגת הכלל. ואפילו בענינים פרטיים, הרי הפלגש לדעת הרמב"ם, פ"ד ה"ד שם, שאינה מותרת כ"א למלך ולא להדיוט, שהרמב"ן בתשו' הובאה בכ"מ פ"א דאישות ה"ד, הקשה עליו בתוך דבריו גם מן השופטים, ג"כ ראייתו מי שמתרצים ששופט דין מלך יש לו בזה. אמנם עכ"פ הננו רואים שהרמב"ן לא ס"ל הכי. אבל למה שנוגע להנהגת הכלל, כל שמנהיג את האומה דן הוא במשפטי המלוכה, שהם כלל צרכי האומה הדרושים לשעתם ולמעמד העולם... וסעד לדבר הוא לשון הרמב"ם בפ"ד דסנהדרין הי"ג: ראשי גליות שבבבל במקום מלך הן עומדים ויש להם לרדות את ישראל בכל מקום כו'. וק"ו שנשיאים המוסכמים באומה, בזמן שהיא בארצה ובשלטונה, באיזו מדריגה שהיא, שהועמדו בשביל הנהגת האומה, לא רק בעיקר בשביל הרבצת התורה, כבני בניו של הלל דלא נקראו שבט כ"א מחוקק, כפי הנראה מסנהדרין ה' א', דאינם עומדים במקום מלך, כ"א כח ב"ד יש להם, אבל אותם שהוסכמו בעמדתם לכתחילה

בשביל האומה בהנהגתה הכללית, גם הארצית, כמלכי בית חשמונאי, וגם נשיאיהם, פשיטא דלא גריעי מראשי גליות שבבבל. וע"כ לא הוצרך קרא לרבות ראשי גליות, שהם דוקא מיהודה, ומבית דוד, כמבואר בתוס' שם ד"ה דהכא בשם הירושלמי, אלא להורות דאפילו בגלות יש להם כח של עמידה במקום מלך ישראל. אבל כשמתמנה מנהיג האומה לכל צרכיה בסגנון מלכותי, ע"פ דעת הכלל ודעת ב"ד, ודאי עומד הוא במקום מלך, לענין משפטי המלוכה, הנוגעים להנהגת הכלל.

8. מנהיג הנחשב כמלך כאשר לא ניתן למנות מלך בישראל

8. תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף כ עמוד ב

אמר רב יהודה אמר שמואל: כל האמור בפרשת מלך - מלך מותר בו. רב אמר: לא נאמרה פרשה זו אלא לאיים עליהם, שנאמר +דברים י"ז+ שום תשים עליך מלך - שתהא אימתו עליך. כתנאי, רבי יוסי אומר: כל האמור בפרשת מלך - מלך מותר בו, רבי יהודה אומר: לא נאמרה פרשה זו אלא כדי לאיים עליהם, שנאמר שום תשים עליך מלך - שתהא אימתו עליך.

9. תוספות מסכת סנהדרין דף כ עמוד ב

מלך מותר וכו' - תימה למה נענש אחאב על נבות כיון שלא רצה למכור לו כרמו ועוד דבפרק הכונס צאן לדיר (ב"ק דף ס.) קאמר דדוד שאל אם היה יכול להחליף גדישין של שעורין מישראל לתת בפני בהמתו וי"ל דבפרשת המלך כתיב (שמואל א ח) יקח ונתן לעבדיו ולא לעצמו ועוד י"ל דבחנום היה יכול ליקח אם היה רוצה אבל כשהיה שואל אחאב שימכרו לו חשב נבות שרשות בידו לומר לא אמכור ועי"ל דנענש לפי ששאל הכרם לעשות ע"ז דכתיב (מלכים א כא) והיה לי לגן ירק כמו המתקדשים והמטהרים אל הגנות (ישעיהו טו) והנקדן תירץ דאינו מותר רק בשדות הרחוקים מן העיר דלא מעלי כל כך אבל כרם נבות היה אצל היכל אחאב בשומרון ועי"ל דדוקא בשדה מקנה אבל שדה אחוזה שירש מאבותיו לא כמו שהשיב נבות חלילה לי מתתי נחלת אבותי לך אי נמי דפרשת המלך לא נאמרה רק על המלך שנמלך על כל ישראל ויהודה ומאת המקום ואחאב לא מלך על יהודה וגם לא מלך מאת המקום.

10. ערוך לנר מסכת סנהדרין דף כ עמוד ב

אי נמי דפרשת המלך לא נאמרה רק על מלך שנמלך כו'. עיין בר"ן שחולק על זה. וכוונת התוס' ודאי אינו דכיון דלא מלך מאת המקום על יהודה לא היה לו דין מלך דהא אליהו שרץ לפני אחאב אמרינן במכילתא שחלק כבוד למלכות ומייתי ראייה ממשא שחלק כבוד לפרעה ע"פ הדבור הרי דהיה לו דין מלך. ועוד אמרינן בהוריות (יא ב) דמלכי ישראל ומלכי בית דוד אלו מביאין לעצמן כו' ואמרינן שם (י א) במתניתן דאיזהו נשיא זה מלך הרי דגם למלכי ישראל בעת מלוך מלכי בית דוד היה להם דין מלך. וע"כ צ"ל דכוונת התוס' היא דדוקא דינא דפרשת המלך לא שייכי רק במי שנמלך על כל ישראל ומאת המקום אבל לא שלא היה לו דין מלך בלא כן. ובעיקר קושית התוס' עיין בזוהר סוף פרשה וישב וישב שכתב שם יישוב לזה:

11. רדב"ז הלכות מלכים פרק ג

כל המורד במלך ישראל וכו'. פרק נגמר הדין כתיב כל אשר ימרה את פיך יומת יכול אפילו לדברי תורה ת"ל רק חזק ואמץ ומכאן שאם צוה המלך לעבור על דברי תורה אין שומעין לו דכל אכין ורקין מיעוטין הם. והאי מלך היינו שהומלך על פי נביא או שהסכימו עליו כל ישראל אבל אם קם איש אחד ומלך על ישראל בחזקה אין ישראל חייבין לשמוע אליו והממרה את פיו לא נקרא מורד במלכות:

12. בצומת התורה והמדינה - כרך א - הרב שאול ישראל - סמכות מוסדות מימשל נבחרים בישראל

כשאין מלך - מנהיג הדור הרי הוא כמלך

אין לנו אלא לפנות לדברי הר"ן בדרשותיו (דרש יא) שהוכיח ממ"ש 'ויהי בישרון מלך' - רמז למשה, וכן ממה שלמדו מיהושע בסנהדרין (מט, ע"א) כנ"ל דין מורד במלכות, והם לא היו מלכים ש"כאשר לא יהיה מלך בישראל השופט יכול שני הכחות כח השופט וכח המלך". דברים אלה נמצאים בהרחב דיבור באברנאל בפתחתו לשופטים, שמונה שם את הנקודות המשותפות והשוונות שבין המלך לשופט וכתב שהשופטים עיקר מינויים לדון בין אדם לחבירו עפ"י התורה. "הלא תראה שהתורה בפ' שופטים צוה על הב"ד הקטן שבכל עיר ועיר וכו' ובפרשת כי יפלא הזהיר על הב"ד הגדול והם הסנהדרין אשר בירושלים ועל השופט והוא הגדול שבכולם העומד במקום אדוננו משה וכו' הנה ג"כ הנהגתם בעצם וראשונה ביחוד היה לדון כפי המשפט הצודק ולזה יקראו שופטים. ואם מצינו שהשופטים הנזכרים בספר הזה היו יוצאים למלחמות והיה מסור אליהם היכולת המוחלט לדון כפי הוראת שעה ושלא ע"ד התורה לא היה זה אליהם במה שהם שופטים כ"א לפי שלא היה בישראל עדיין מלך והיה להם כח השופט וכח המלך. וכבר נפל ע"ז הר' נסים ז"ל. ולזה פעמים ע"ד העברה נאמר להם לשון מלכות אמר וימליכו את אבימלך בשכם וכו' והוא היה שופט וכו' וכבר העירו חז"ל אמרו ויהי בישרון מלך זה משה, שבמקום שאין מלך גדול הדור הרי הוא כמלך". יוצא מזה שתפקיד המלך מתמלא בהעדרו - בכל מה שנוגע לעניני המלכות - ע"י השופט והוא היה הראש של סנהדרין הגדולה. עפ"י מיושבות הסתירות שהבאנו בגמרות ובמדרשים, שבאמת מ"ר ויהושע לא היו מלכים ובזה מותאמים כל אותם המאמרים המוכיחים

שהמלך הראשון היה שאול. ומ"מ מכיון שבאותה שעה לא היה מלך מילאו הם בתור ראשי סנהדרין הגדולה את התפקיד של מלך, ובוה מיושבים כל אותם המאמרים המוכיחים שהיה להם תורת מלך. וזה שהעלה במשפט כהן מסברא, אמת נכון הוא ויש לו יסוד איתן בדברי הר"ן ומקורם ברוך מתוך הגמרא. אלא שיש עוד צורך להוסיף אי אלה נקודות כפי מה שנראה לפענ"ד בכדי להבהיר את הדבר יותר. והם: א'. אין התמנות השופט כראש בי"ד מקנה לו ממילא את זכות המלך כשאין מלך,

אלא זה דורש מינוי כשלעצמו. (אם כי יתכן שבעצם המינוי כראש בי"ד גנוז כבר כדבר המובן מאליו, גם מינוי בתפקיד המלך, בהעדר המלך אך יהיו מזה נפ"מ לסדר המינוי וכמו שיתבאר). ב'. התמנות זו בתפקיד המלך אינה מיוחדת דוקא לראש הסנהדרין, אם כי עפ"ר היה המינוי ניתן לראש הסנהדרין. ג'. מינוי השופט בתפקיד מלך דורש שישתתפו במינויו אלה שיש בכוחם למנות מלך, אבל עצם מעשה המינוי הוא אחר, שכאן אין מתמנה אלא ממלא תפקיד ולא מלך ממש. ואעפ"י שלכאורה נראה מתוך האברבנאל עצמו ששופט דין עצמי יש לו לענין החיוב לשמוע בקולו, כי הוא כתב שם בין הנקודות המשותפות למלך ושופט: "השיתוף הרביעי הוא, שכולם המלכים והשופטים ישתתפו במורא וכבוד והממרה את פיהם חייב מיתה. אם בענין השופט אמרה תורה והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמוע אל הכהן או אל השופט ומת האיש ההוא וכו' אמנם במלכים חז"ל דרשוהו ממה שנאמר ביהושע כל אשר ימרה את פיך...". מזה נראה שהשופט עיקר כוחו הוא מצד היותו ראש סנהדרין. אולם כח זה אינו אלא לפי דיני זקן ממרא, שאינם אלא בזקן ובהוראה המביאה לידי כרת, ודינו ע"י סנהדרין דוקא כמפורש במקומו, אבל שיהיה בכוח השופט עצמן לדוננו כמו המלך, ושיוכל לדון כל אדם, ועל כל מה שימרה את פיו, זה אינו בשופט אלא כשהוא במקום מלך וזה מוכרח מתוך המשך דבריו עצמם, שהרי למדו מיהושע דין מורד במלכות כנ"ל, ואם יש בכל שופט דין חייב לשמוע בקולו מצד מה שנאמר והאיש אשר יעשה בזדון וכו' הרי אין כל הוכחה מזה לדין מורד במלכות. והכרח לומר שיש צורך במינוי מיוחד לתפקידי מלכות, שהרי בתחילת ימי בית שני היו סנהדרין ומ"מ אמרו בגמרא שבועות שלא היו שם מלך בדומה למ"ר וכו"ל, והוא ע"כ משום שבאותה שעה לא היה לו תפקיד מלך, שהיו נכנעים לעול מלכות פרס. ונראה שגם לדעת הרמב"ם שנראה דלא ס"ל הא דר"י האברבנאל הנ"ל שכל דיני שעה שבי"ד דנים הם רק כשאין מלך ועומדים במקומו וכלשון הא' של הר"ן בדרשותיו הנ"ל, שכ"נ בפירושו מדבריו פ"ב מה' רוצח, שגם כשיש מלך יש הרשות בידי בי"ד לדוננו מגדר הוראת שעה - מ"מ נראה שאין זה אלא כשיש דבר משום סייג לתורה וחיזוק הדת וכלשון הרמב"ם פכ"ד מסנהדרין ה"ד, והוא מדין משמרת שנצטוו חכמים לעשות סייג לתורה (ע"י ט"ז יו"ד סי' רכת, ס"ק מב), אבל מדין תיקון העולם אם כי רשאים הם לעשות תקנות ומחויבים לשמוע בקולם כפי דעת הרמב"ם (ע"י פ"א מממרים וע"י השגות הרמב"ן ב"ס מה"צ שורש א), מ"מ להכות ולהמית אין בכוחם אלא מגדר הוראת שעה ולא מצד תיקון העולם, דהכי דאיק לישנא דהרמב"ם פ"ב מרוצח הנ"ל. ומה מצינו אצל השופטים שדנו גם דיני מכות ועונשין מצד תיקון העולם, הר"ז מחמת שבאותה שעה במקום מלך הם עומדים וכסברת האברבנאל הנ"ל. ובוה יובנו דברי הרמב"ם שלמד מיהושע דין מינוי מלך ע"י נביא וסנהדרין, כי אעפ"י שיהושע לא היה מלך אלא ממלא תפקידי מלך, מ"מ גם זה דורש מינוי ע"י אלה שבכוחם למנות מלך וכו"ל. וע"כ רק נביא וסנהדרין שבכוחם למנות מלך גמור בכוחם גם למנות לו ממלא מקום זמני. אבל אילו היינו אומרים שבמקום שאין מלך ממילא ראש הסנהדרין הוא ממלא תפקיד מלך, קשה איך הוכיח הרמב"ם מיהושע, כיון שיהושע היה ראש סנהדרין וממילא היה עליו תורת ממלא מקום המלך, והרי ראשות סנהדרין אינה צריכה הסכמת נביא. ומוכרחים לומר שמינוי ראש הסנהדרין לתפקיד מ"מ המלך הוא מינוי כשלעצמו, ואין הבחירה לראשות סנהדרין מקנה את הזכות לזה מצד עצמה. כמו כן הכרחית היא ההנחה שהנחנו שהתמנות ממלא מקום מלך אינה מיוחדת דוקא לראש הסנהדרין, שכן מצינו בגמרא ר"ה (כה, ע"ב) שמנו ג' קלי עולם ששימשו כשופטים, והיו שקולים בשעתם כחמורים שבחמורים, והרי זה ודאי לא יתכן שיפתח וכו"ו"ב שהוגדרו כקלי עולם יתמנו לראשי סנהדרין, וכבר הפליגו חז"ל בגנות המושיב דיין שאינו הגון, ואיך יתכן מינויים כראשי סנהדרין. אלא ברור שהם לא נתמנו אלא בתפקיד ממלא מקום המלך ולזה ניתן למנות כל אדם, מבלי צורך בידיעת התורה, וכדרך שהמלך עצמו אין הכרח שיהא גדול בידיעת התורה ואין זה מתנאי מינוי המלך, כמו"כ גם ממלא המקום שלו אין צריך לתנאי זה בדוקא, אלא מכיון שעפ"י מינוי לתפקיד זה את ראש הסנהדרין, ע"כ נקראו כולם ע"ד ההעברה בשם "שופטים", אולם לא היה כל קשר לסמכות המלכותית שלהם עם ענין המשפט. ההגדרה הנכונה של השופט תהיה איפוא "ממלא מקום המלך", מבלי כל קשר לתפקידי משפטיים של השופט. בזה יהיה מובן מה שכתב הספורנו פ' שופטים בהבדל שבין המלך והשופט, שהמלך "תהיה המלכות לו ולזרעו, לא כענין השופטים שהיה השופט מולך הוא בלבד אבל לא זרעו אחריו". הנה מצא עיקר החילוק ביסוד המינוי (כל שאר החילוקים לענין ריבוי נשים וכו' הנאמרים בפרשה הם כבר תוצאה, כי רק המלך הוזהר בכל אלה), שהמלך המלכות לו ולזרעו, ואילו השופט "מולך הוא לבדו". השתמש בלשון מלוכה גם על השופט, אלא שנצטמצם רק לשופט לבד. וכ"כ גם באברבנאל שם בחילוק בין המלך לשופט, שאין השופט מוריש שררתו לבניו. וזה לכאורה אינו מובן, הרי דין הורשת השררה והמינויים הוא דין כללי ולא רק במלך, כמבואר בדברי הרמב"ם שהובאו לעיל, וזכות המשפט ודאי שהוא מוריש גם לבנים כל שהם ראויים לכך. וכן מבואר בדברי הר"ן בדרשותיו לענין בני שמואל שהיו ראויים לרשת את הענין המשפטי. וא"כ למה אין הבנים יורשים גדולת האב במובן השררה. אבל לפי הנ"ל מובן כי כל עיקרו של המינוי אינו אלא מינוי זמני, ומילוי תפקיד ארעי, ול"ש שזה יעבור בירושה שזה סותר את כל אופי המינוי.

המינוי חל גם אם לא נתקיימו התנאים למינוי

אלא שעדיין לא יצאנו חובת ביאור כל הצורך. כי לפי ההנחה שלנו יוצא שאין השופט יכול להתמנות לתפקיד הממלכתי אלא בדרך המינוי של מלך, והוא - לפי דברי הרמב"ם - ע"י נביא ומלך. א"כ לפ"ז קשה שלא מצאנו מינויים לשופטים ע"י נביאים, ואף אם נחשיב את גילויי המלאך והחלומות כמינוי נבואי, הרי יפתח לא נתמנה ע"י נבואה והיה "קל שבקלים" אמרו גם עליו שיש עליו תורת שופט לכל דבריו. וה"ז תמוה כי לפי משמעות הרמב"ם הנ"ל מינוי השופט והמלך דומים הם בצורך בנביא ובסנהדרין ואיך נתמנו הללו לשופטים.

אכן עלינו לחזור לנקודת המוצא של הדין "במשפט כהן" שהבאנו בראש הדברים לענין מלכי בית חשמונאי. שדן שם אם היה עליהם תורת מלכים לפ"מ שפסק הרמב"ם שאין מעמידים מלך אלא עפ"י נביא ובי"ד הגדול, ובזמן החשמונאים פסקה הנבואה. ונראה להוכיח שמלכי בית חשמונאי ודאי תורת מלכים עליהם לכל מה שנאמר בתורה בפ' המלך. וראי' לדבר מאגריפס המלך שקרא מעומד (סוטה מא, ע"א) ועבר מלפני הכלה (כתובות יז, ע"א). והקשו בגמרא איך מחל על כבודו והרי נאמר "שום תשים" שתהא אימתו עליך ומלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול. וכבר העירו בתוס' שהרי אגריפס לא היה מלך גמור שלא היה "מקרב אחיך" כמבואר שם בסוטה, ותירצו שמ"מ "נהגו בו כבוד כמלך". והדברים מבוארים יותר בשט"מ כתובות שם שכ': "כיון שמלך נוהגים בו כבוד כמלך". וכונתם ברורה שאעפ"י שנעשה איסור במינויו למלך, מ"מ לאחר שנתמנה הרי הוא מלך גמור ונוהג בו דין הכתוב "שום תשים". ואם באגריפס שהיה איסור במינויו ומ"מ בדיעבד תורת מלך עליו, הרי שעצם מלכות בית חשמונאים שהיתה מ"קרב אחיך" לית דין ולית דין שמלכים גמורים הם. וכ"כ הרמב"ן עה"ת (פ' שופטים) שמה שאמרה תורה לענין מלך "אשר יבחר ה' אלקיך" ופירשו המפרשים דהיינו ע"י נביא או או"ת אינו אלא "אם תוכל לעשות כן". עוד פ"י שם בכונת הכתוב "אשר יבחר ה'" שהוא ע"ד מה שאמרו אפילו ריש גרגותא משמיא מוקמי ליה, וההסכמה שבאה על המינוי מוכיחה שהוא ברצון ה'. ולפ"ז מיושב ענין מינוי השופט שלא היה עפ"י נביא וכנ"ל, ומ"מ תורת שופט עליו לענין דיני המלוכה שנוהגים בשופט. אלא שעדיין לא הונח לי, כי לשון הרמב"ם אין מעמידים מלך אלא וכו' שהוא לקוח מהתוספתא ועל דרך לשון המשנה ראש סנהדרין, ענינו משמע לא רק לכתחילה אלא גם בדיעבד. ובדומה למ"ש שם עוד אין מוציאים למלחמת הרשות, אין עושין סנהדריות לשבטים, אין מוסיפים על העיר ועל העזרות וכו' וכולם ודאי גם לענין דיעבד. וכן סיים במשנה שבועות (יד, ע"א) שכל שלא נעשה בכל אלו אינו מתקדש. ומרן הרב זצ"ל בא"ד (שם) רוצה לחלק בין נביא לסנהדרין, שהנביא אינו אלא דין לכתחילה אבל סנהדרין גם בדיעבד נצרך. ומתריץ בזה מה שהרמב"ם בה' סנהדרין הביא להלכה שאין ממנים מלך אלא ע"י סנהדרין והשמיט הצורך בנביא, והוא לדעתו משום שבלי סנהדרין גם בדיעבד אינו מינוי. אבל לפענ"ד זה קשה מאד להעמיס בדברי הרמב"ם שבשני המקומות נקט לשון שוה - "אין מעמידים", ואיך אפשר ל"ש במקום אחד משמעותו לכתחילה ובמקום שני משמעותו לדיעבד. ועוד שבה' מלכים כלל כאחד את הצורך בנביא ובסנהדרין, משמע ששניהם דין אחד להם. וביותר קשה שהרי הצורך בנביא ובסנהדרין נלמד ממינוי יהושע ושאלו ודוד כמ"כ הרמב"ם שם וכנ"ל, וא"כ לא מובן איך אפשר לחלק ביניהם ומניין לנו שענין הנבואה היה רק לכתחילה וענין הסנהדרין הוא לעיכוב גם בדיעבד. ולעצם הדבר הסברא נוטה שמכיון שלמדנו ממעשה שהיה, אין לנו אלא צורת מינוי בדומה למה שהיה, והיינו שהיה ע"י שניהם כאחד, אבל כשחסר א' משניהם מנין לנו שיחול המינוי אפי' בדיעבד. ונראה להוכיח שגם שלא ע"י סנהדרין חל מינוי המלך. כי התוס' סנהדרין (כ, ע"ב) דנו לענין אחאב אם היה עליו תורת מלך ומסיקים כמה תירוצים שלפיהם יוצא שהיה מלך גמור. עוד תירצו שם ת"י אחרון "שפרשת מלך לא נאמרה אלא על המלך שנמלך על כל ישראל ויהודה ומאת המקום, ואחאב לא מלך על יהודה וגם לא מלך מאת המקום". וכבר העיר ב"ערוך לנר" שגם לת"י אחרון צ"ל שרק לענין מה שנאמר במשפט המלך בס' שמואל, לגבי רשות המלך לשעבד לצורך עצמו וצרכיו, אבל לשאר דברים של מורא מלך וכדומה ודאי שגם על אחאב היה תורת מלך כמו שמפורש בגמרא זבחים (קב, ע"א) שאליהו נהג בו כבוד מלכות. ולפ"ז צ"ל שפרשת המלך שבתורה אמורה גם על מלך שהומלך בדומה לאחאב. ויש עוד להוכיח קצת כדעת הערוך לנר, ממה שדייקו בגמרא סנהדרין (מט, ע"ב) בדין הרוגי מלכות לענין נכסיהם ממשפט נבות ע"י אחאב. אך ראייה מפורשת לזה מהירושלמי הוריות (פ"ג, ה"ב) שמלך יהודה ומלך ישראל שניהם שוים והיה להם דין מלך עד דורות יהוא בן נמשי ומוכיח מהכתוב שנאמר באחאב. וכן מלכות יהוא היתה לאחר בית אחאב. הרי שאחאב היתה עליו תורת מלך ואלה שבאו לאחר יהוא לא היו אלא כליסטים. והנה במינויו של עמרי אבי אחאב נזכר בדברי הכתובים (מלכים א' טז, כא) שנחלק העם לחצי; חצי היה אחרי עמרי והחצי אחרי תבני "ויחזק העם אשר אחרי עמרי". הרי שלא היה כאן מינוי ע"י סנהדרין אלא מחלוקת העם שנחלקו לחצי חצי ואח"כ התגבר החצי שאחר עמרי. וודאי מסתבר כן שאיך יתכן שתהא דעת סנהדרין והסכמתם להמליך את עמרי שנאמר בו "וירע מכל אשר לפניו". ומ"מ לאחר שהתחזק חצי העם ונכונה המלכות בידו היה עליו תורת מלך לו ולבנו הבא אחריו. הרי שגם מינוי סנהדרין אינו נצרך, לכה"פ לענין דיעבד, ושלא כמש"כ במשפט כהן לחלק בין ענין הצורך בנביא לצורך בסנהדרין. והקשה ביותר לפ"מ שהסקנו, שמסתבר שדינו של הרמב"ם על הצורך בנביא וסנהדרין הם גם לענין דיעבד, ובדומה לשאר דברים הצריכים ע"א שהם דין גם לענין דיעבד.

די בהסכמת העם למינוי מלך

ע"כ נלפענ"ד שכל דינו של הרמב"ם לענין מלך לא נאמר אלא כשמתמנה שלא מדעת העם ושלא ע"י בחירה מידם, ובזה הוא שצריך נביא וסנהדרין של ע"א, ובלא זה לא חל המינוי. כי מכיון שהיא שררה על הציבור לא יתכן שיוכל מי להרכיבו עליהם אם לא בהסכמת הנבואה ובי"ד הגדול. ובדומה לזה היו כל אותם מינויים שציין הרמב"ם כי יהושע לא נתמנה ע"י ישראל אלא מ"ר נצטווה למנותו לעיני העם דהיינו סנהדרין (יומא עג, ע"ב). וכן שמואל שמינה שאלו ודוד לא היו בשאלת פיהם כלל. ובאופן זה הוא שאמרו שאין מעמידים מלך אלא ע"י נביא וסנהדרין גדולה. אבל כל שהעם עצמו מסכים למנותו ע"י דרך בחירות, או באיזו שהיא צורה אחרת בזה אין צורך לשום נביא וסנהדרין, אלא ודאי חל המינוי ויש לו תוקף ודין מלך, כי מכיון שהעם מסכים לשררה זו, מה לנו עוד. ובדומה לזה כ' המאירי בסנהדרין, שמ"ש אין המלך מוציא את העם למלחמת רשות אלא בסנהדרין של ע"א, היינו שלא בהסכמתם, אבל בהסכמתם אי"צ לקבלת רשות. הרי שענין הסנהדרין נצרך במקום שיש צורך בכפייה, וכמ"כ י"ל בענינו שבמינוי מרצון חלה עליו תורת מלך לכל הדברים, חוץ ממה שנאמר במשפט המלוכה בשמואל שבזה לת"י אחרון שבתוס' הנ"ל אין חל באופן זה. ומעתה מיושב ענין עמרי שודאי היה עליו תורת מלך גמור כיון שנתמנה ע"י העם, ואעפ"י שקודם היה מחולק לחצי חצי, הרי אח"כ התגברו על האחרים ונמצא מינויו ע"י העם. ובאופן זה אין יותר צורך לא להסכמת סנהדרין ולא לדבר הנבואה. ודברי הרמב"ם כנ"ל אמורים באופן שאינו מתמנה על העם בהסכמתם מצד עצמם רצונם. שו"ר שהדברים מפורשים ברדב"ז

(מלכים פ"ג) שכתב: "והאי מלך, היינו שהומלך על פי נביא או שהסכימו עליו כל ישראל, אבל אם קם איש אחד ומלך על ישראל בחזקה אין ישראל חייבין לשמוע אליו". הרי הדברים מפורשים כמו שכ', אלא שלא הביא ראיה לזה, מדברינו מבואר.

מינויים ע"י בחירות - תוקף וסמכות

היוצא מדברינו מכיון שהוכחנו לעיל בע"ה שחכ המלך ניתן בהעדר המלך גם לשופט שהוא משמש כממלא מקום של תפקידי המלך, ולזה אי"צ שיהא דוקא גדול הדור וראש סנהדרין, אם כי הדבר רצוי שיהיה גדול אחיו. ולאחר שנתברר שמינוי המלך והשופט שווים הם לענין הרשות הממנה אותם. וזה יכול להיות בשני אופנים: 1. באופן מינוי מלמעלה ע"י נביא וסנהדרין; 2. בדרך בחירה ע"י העם ואז אי"צ לא לנביא ולא לסנהדרין. מעתה יוצא שכל המינויים הממלכתיים שיעשו בישראל בדרך של בחירות שבהם יכריע רוב העם יהא להם תוקף וסמכות. ומסתבר לפענ"ד שכשם שיכולים למנות איש אחד כראש ושופט, כמו"כ אפשר למנות מועצה שביחד יהיו לה הסמכויות הללו. לפ"ז נראה כי מועצת ממשלה שתבחר בדרך של בחירות נכונות יהא לה סמכות בכל מה שנוגע להנהלת האומה כאותה סמכות שהיה למלך ישראל.

האם לכנסת יש דין מלך בישראל

13. שו"ת הרשב"א חלק א סימן תריב

ולענין מה ששאלת מי שתפסו השלטון על דבר עלילה ונתפטר עמו בסך ידוע. והשלטון יש לו יהודי פקיד ונתן לו עישור /מעשר עשירית/ כל העונשין שבעיר. ועכשו כשנתפטר השלטון עם היהודי אמר השלטון ליהודי הענוש על מנת כן אני מתפטר עמך בסך זה שתתן העשור /מעשר עשירית/ ליהודי הפקיד. והיהודי הענוש מודה בכך. הודיעני אם מותר ליהודי הפקיד לקבל אותו חלק מיד היהודי הענוש אחר שהודה בזה מרצונו אם לאו?

תשובה אם השלטון הזה יש בו כח לעשות חקים בעירו דינו דין דקיימא לן דינא דמלוכתא /דמלוכתא/ דינא. ומי שמענשין המקלקלים כגון הגזלנים והגנבים והרצחנים וכיוצא בזה ממשפטי המלוכה והאדנות הוא זה ודינן בכל אלו וכיוצא באלו דין. ולפיכך בין שנטל האדון בעצמו עונש הנענש או המעשר ממנו ונתנו לפקיד בין שצוה לענוש ליתן ליהודי פקידו מותר לו לפקיד. ועוד שהשלטון מודה שחייב לתת ליהודי הפקיד המעשר כנגד מה שקבל ועל מה שהוא חייב לו. ואם לא יתן לו יהודי הענוש היה השלטון נותן לו. הלכך אין זה אלא כאלו העמיד השלטון אחד מבעלי חובותיו אצל זה הענוש ואומר לו מנה שיש לי בידך תנהו לפלוני. שזהו מותר לקבל מיד הענוש שאין זה אלא כמציל מידו. ומכל מקום כבר כתבתי אליך פעמים על כיוצא בדבר הזה. ובלבד שהיהודי הפקיד לא יגרום ולא יסבב שום הפסד ליהודים הענושים. והדברים אלו לא נמסרו אלא למי שהמחשבות גלויות לפניו ית' שומר נפשו ירחק מהם.

14. שו"ת הרשב"א חלק א סימן תרלז

עוד השיב דכל שלטון ישראל הממונה בעירו ומשל במקומו דינו דין. והוא בעירו בכלל דינא דמלוכתא כל זמן שעושה כחוקי מקומו דומיא דמלך ממש. זה ברור. והראיה תדע דקטלי דיקלי וגשרי גישרי כלומר הפקידים הממונים ואף במלכי ישראל בחוצה לארץ. ודוקא בארץ שהיא ירושה לכל ישראל הוציאו רבותינו הצרפתים בנדריים.

15. בצומת התורה והמדינה - כרך א - הרב עובדיה הדאיה - אם יש למדינת ישראל דינא דמלוכתא דינא

היש לחלק בין מלך לבין מוסדות שלטון בימינו

מרן החביב"ב ז"ל (בכנה"ג סי' שסט הגה"ט אות י' בהגב"י אות סא) כתב: "וה"ה כל שר ושלטון בעירו שיש לו כח לעשות חוקים בעירו, דינא דמלוכתא דינא, - הרשב"א ז"ל בתשובה ח"א סי' תריב ותרלז וח"ב סי' שנו, מהרי"ק שו' קצה ת"י ס"י י"ו, וראיתי לבעל בנימין זאב סי' רצד שכתב דה"ה שליח המלך והביא ראיה מתשובה זו של הרשב"א. גם לבעל השה"ג בפרק חזקת הבתים ראיתי שכתב ולא דוקא המלך אלא אפי' שליחא דמלכא הוי כמלכא כל זמן שעושה השליח מחוקי המקום". והנה לכאורה יש מקום לחלק, דע"כ לא כתב הרשב"א דה"ה שלטון ושר במקומו וכו', אלא במקום שהוא ממונה מהמלך, דאף דחזוק הזה שחוק השר, לא יצא מפי המלך, בכל זאת מכיון שהוא ממונה מהמלך לעשות כרצונו במקומו, לחוקק חוקים כפי ראות עיניו לטובת המקום ולטובת תושביו, הרי כאילו חוק זה יצא מפי המלך עצמו, מכיון שברשות קא נחית לעשות הישר בעיניו לטובת המדינה. לא כן אם אין בכלל מלך במדינה, כנהוג עתה בכמה מלכויות גדולות שאין להם מלך, רק נשיא שאין לו שום שליטה על המדינה לחוקק חוקים ומשפטים, רק בבחינת "שמך נקרא עלינו" לכבוד המדינה, כלפי חוץ - מלכי ארץ, וכלפי פנים - לאשר מינוי שרים ושופטים וכדומה, אך עניני החוקים נתונים אך ורק ביד בית הנבחרים והמחוקקים שנבחרו ע"י העם למשך שנים אחדות, הרי אין כאן מלך נבחר העם, שעליו נאמרה פרשת המלך בתורה, ואלה נבחרו העם לבית הנבחרים והמחוקקים, אפשר שאין להם אותו התוקף המלכותי, הנאמר בתורה, שעליו אמרו דינא דמלוכתא דינא. אמנם הנה הרואה יראה בכנה"ג בהגה"ט שם, דכבר הוא עצמו עמד ע"ז שם וכתב על דברא השה"ג שם שכתב ומיהו נראה שצריך שיהיה שליח מהמלך ממש וכו', וכ"מ בתשובה דשייכי לס' נזיקין והכי מסתברא, וכתב ע"כ: "וכפי הנראה שהם מבינים דהרשב"א ז"ל מיירי בשלטון ושר הממונה מהמלך, ולא היא, דהרשב"א ז"ל לא בא לומר אלא שאין צורך שיהיה מלך ממש, אלא אפי' שאינו מלך אלא דוכס שר ומושל בעירו דינו דין אע"ג דהוי מלוכתא בלא תגא. ואפשר לומר דהם ז"ל מבינים דברי הרשב"א כפשוטם, ואע"פ כן הביאו ראיה לדינם מדברי הרשב"א ז"ל בכה"ג, דאם היה דדוקא במלך דד"ד, אפשר לומר דכל שר ומושל בעירו

כל שאינו מעוטר בעטרת, אין דינו כדין המלך, ומינה דשליח המלך כיון שאינו מלך ממש אין לו דין מלך לענין זה, אבל כיון דהרשב"א ז"ל גילה לנו דלאו דוקא מלך מעוטר, אלא כל שר ומושל בעירו יש לו דין מלך, ה"ה שליח המלך כיון שבידו לעשות מה שירצה ולית דימחי בידיה, וכ"כ המרדכי פ' הגוזל ות"י סי' יו". הרי שלך לפניך, דאין מקום לחלק, בין מלך המעוטר בתגא, לשר ומושל שאינו מעוטר בתגא, דבכולהו אמרינן דד"ד, והדר דינא, דה"ה בית הנבחרים והמחוקקים גם שאינם מעוטרים בעטרת מלכים, דינם כדין מלך, וי"ל בהו דד"ד. ומכ"ש אתו, מכיון שנבחרו ע"י העם, ואדעתא דהכי בחרו בהו, להוציא חוקים ומשפטים כפי ראות עיניהם לטובת המדינה, שאף המסים המטילים על בני המדינה הוא לטובתם, דבלי מסים אין קיום למדינה, וכל אזרח במדינה חפץ בקיום המדינה.

מקורות נוספים להרחבה

- דרשות הר"ן דרוש יא- דרוש זה הינו חשוב מאוד בהבנת מקומם של בתי הדין הדנים ע"פ תורה ושל הממשל בעם ישראל ע"פ השקפת התורה ומובא באחרונים רבים אשר דנו בסוגיית דינא דמלכותא מהביטים שונים (חלק קטן מדרוש זה מובא במקורות אבל כדאי לראות את כולו)
- שו"ת יחוה דעת חלק ה סימן סד- בתשובה זו מסביר הרב עובדיה למה מתוקף דינא דמלכותא דינא ישנו חיוב הלכתי על כל אדם לשלם מיסים כפי שקבוע בחוק. במהלך דבריו מרחיב רבות על הסיבות שלפיהם לא ניתן לטעון שאין חובה הלכתית לציית לחוקי המדינה ולהעלים מיסים.
- שו"ת שאלת שלמה חלק ג תשובות שיד שטו- בתשובות אלו מביא הרב אבינר בקצרה את המענה למספר קושיות אשר מקשים בימינו על החובה לציית לחוקי המדינה מכח דינא דמלכותא.
- כת"ר מחקרים בכלכלה ומשפט כרך א עמ' 340-360 – בכרך זה מבואר באריכות על תוקפם של חוקי המדינה ע"פ תורה ובעמודים אלו בפרט מבואר היחס למשפט המלך ולתוקפו של דינא דמלכותא בהקשרו לימינו.